

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Yayınları

ULUSLARARASI OSMANELİ SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
INTERNATIONAL OSMANELİ SOCIAL SCIENCES CONGRESS
12-13-14 Ekim /October 2016

Osmaneliden 21.Yüzyılı Okumak

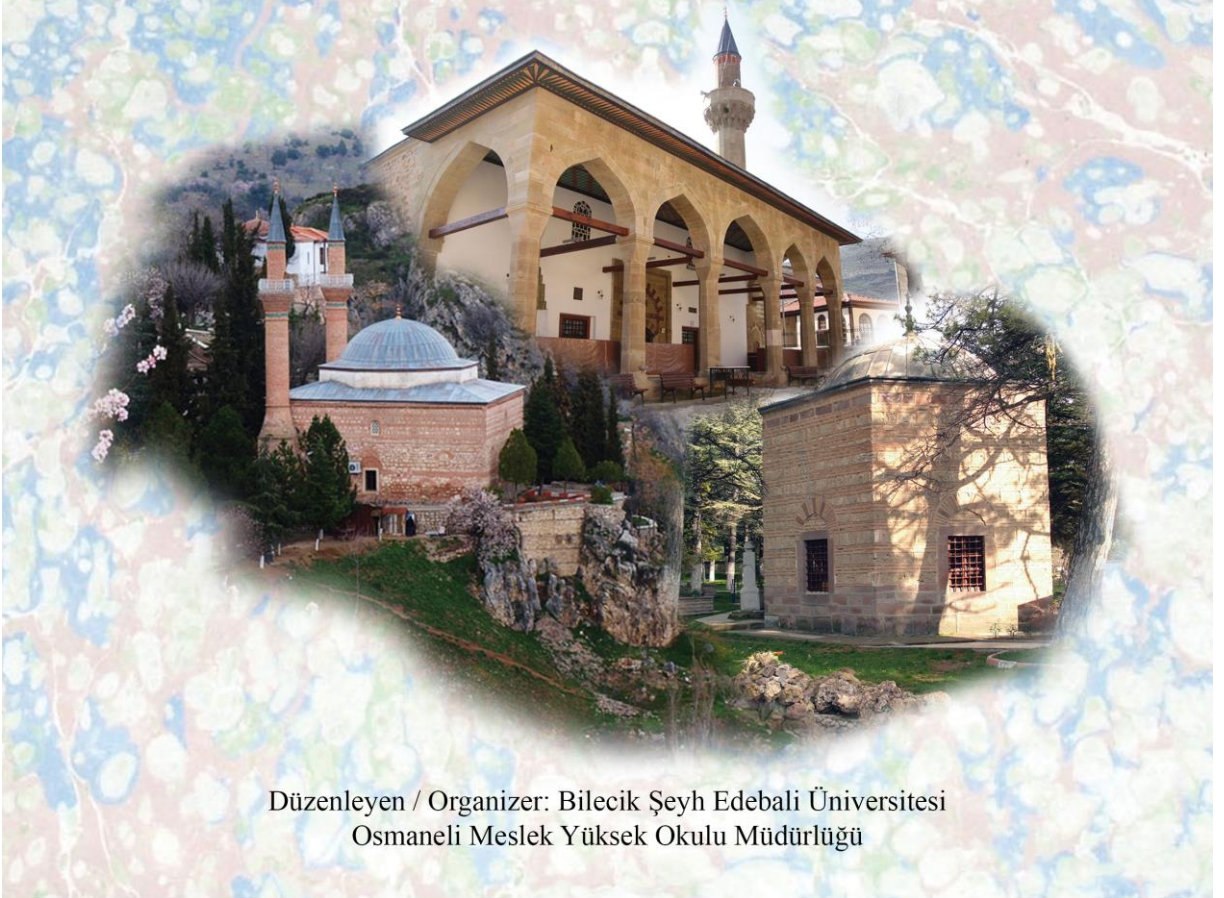
BİLDİRİLER KİTABI / PROCEEDINGS BOOK

Editörler /Editors:

Doç. Dr. Murat ERCAN

Doç. Dr. Ali AYATA

Öğr. Gör. Sultan Ece ALTINOK ÇALIŞKAN

Düzenleyen / Organizatör: Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Osmaneli Meslek Yüksek Okulu Müdürlüğü

**ULUSLARARASI OSMANELİ SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ
INTERNATIONAL OSMANELİ SOCIAL SCIENCES CONGRESS
12-13-14 Ekim /October 2016**

OSMANELİDEN 21.YÜZYILI OKUMAK

**BİLDİRİLER KİTABI
PROCEEDINGS BOOK**

Editörler /Editors:

Doç. Dr. Murat ERCAN

Doç. Dr. Ali AYATA

Öğr.Gör. Sultan Ece ALTINOK ÇALIŞKAN

**Uluslararası Osmaneli Sosyal Bilimler Kongresi
12-13-14 Ekim 2016**

**Düzenleyen / Organizer: Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Osmaneli Meslek Yüksek Okulu
Müdürlüğü**

2. Uluslararası Osmaneli Sosyal Bilimler Kongresi

Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Yayınları
Sempozyum ve Konferanslar Serisi: 22

2. ULUSLARARASI OSMANELİ SOSYAL BİLİMLER KONGRESİ (2nd INTERNATIONAL OSMANELİ SOCIAL SCIENCES CONGRESS) 12-13-14 Ekim /October 2016

© 2016 Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Yayınları

Bu kitabın her türlü basım, yayın ve telif hakları Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi'ne aittir. Bütün hakları saklıdır. Kitabın tümü ya da bölümü/bölemleri Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi'nin yazılı izni olmadan elektronik, mekanik ya da diğer yollarla basılamaz, çoğaltılamaz ve dağıtılamaz.

© Copyright 2016 by Bilecik Şeyh Edebali University.

All right reserved. No part of this book may be printed, reproduced or distributed by any electronic, optical, mechanical or other means without the written permission of Bilecik Şeyh Edebali University.

Yayıncı Sertifika No: 19388

ISBN: 978-605-65470-7-2

İrtibat Adresi:

Telefon : 0.228 214 13 41

Fax : 0.228 214 13 42

E-posta : murat.ercan@bilecik.edu.tr

Osmaneli Meslek Yüksekokulu, Osmaneli / BİLECİK

İletişim

Doç. Dr. Murat ERCAN
murat.ercan@bilecik.edu.tr

2. Uluslararası Osmaneli Sosyal Bilimler Kongresi

KONGRE ONURSAL BAŐKANI

Prof. Dr. İbrahim TAŞ (Bilecik Şeyh Edebali Őniversitesi Rektörü)

KONGRE DÖNEM BAŐKANLARI

Doç. Dr. Murat ERCAN

Doç. Dr. Ali AYATA

ONUR KURULU

Prof. Dr. İbrahim TAŞ

Bilecik Şeyh Edebali Őniversitesi Rektörü

YMMM Mönür ŞAHİN

Osmaneli Belediye BaŐkanı

Prof. Dr. Azmi ÖZCAN

Bilecik Şeyh Edebali Őniversitesi Kurucu

Rektörü

Prof. Dr. Recai COŐKUN

Sakarya Őniversitesi

Prof. Dr. Mustafa KOÇ

Bilecik Şeyh Edebali Őniversitesi

Prof. Dr. Cüneyt KOYUNCU

Bilecik Şeyh Edebali Őniversitesi

Prof. Dr. İsa İPCİOĞLU

Bilecik Şeyh Edebali Őniversitesi

Prof. Dr. Remzi ALTUNIŞIK

Sakarya Őniversitesi

2. Uluslararası Osmaneli Sosyal Bilimler Kongresi

KONGRE KOORDİNATÖRLERİ

Doç. Dr. Murat ERCAN
Doç. Dr. Ali AYATA

YÜRÜTME KURULU

Prof. Dr. Abdülmecid NURETTİN
Uluslararası Vizyon Üniversitesi
Prof. Dr. Ellen ARRUDA
University Of Michigan
Prof. Dr. David W. STEWART
Loyola Marymount University
Prof. Dr. Patrick VELTE
Leuphana Universitat Lüneburg
Prof. Dr. Peter CHILDS
Sussex Üniversitesi
Prof. Dr. İsa İPÇİOĞLU
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Doç. Dr. Hakan ÇELİK
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Doç. Dr. Miroslav KARLÍČEK
Prague University of Economics
Doç. Dr. Robert SIGNORILE
Boston College
Doç. Dr. Giray Saynur DERMAN
Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Metin AKSOY
Selçuk Üniversitesi

Doç. Dr. Murat ERCAN
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Doç. Dr. Ali AYATA
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Yavuz CANKARA
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Pınar Özden CANKARA
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Tarık SEMİZ
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Buket BORA SEMİZ
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Mehmet ALİ PAYLAN
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Cemalettin HATİPOĞLU
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Fatih Mehmet CİĞERCİ
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
Öğr. Gör. Sultan Ece ALTINOK
ÇALIŞKAN Bilecik Şeyh Edebali Ü.
Arş. Gör. Melih COŞGUN
Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi

2. Uluslararası Osmaneli Sosyal Bilimler Kongresi

BÖLÜM EDİDÖRLERİ

İŞLETME VE GİRİŞİMCİLİK

Hakan ÇELİK/ Buket Bora Semiz

SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ

Köksal ŞAHİN/ Hüseyin SADOĞLU

EKONOMİ VE MALİYE

Feridun YILMAZ/ Mevlüdiye ŞİMŞEK

ULUSLARARASI TİCARET VE

HUKUKU

Rıfat Yılmaz/Mehmet Ali PAYLAN

ULUSLARARASI İLİŞKİLER

Yavuz CANKARA / Pınar Özden CANKARA

SAĞLIK, SPOR VE TURİZM

Semra Aktaş POLAT/ Serkan POLAT/Raif

ZİLELİ

ANTROPOLOJİ VE TARİH

HALİM DEMİRYÜREK

SOSYOLOJİ VE FELSEFE

Dursun Hazer/ Kadir BERK

YÖNETİM BİLİŞİM SİSTEMLERİ

Tarık SEMİZ/ Cemalettin HATİPOĞLU

EDEBİYAT

Oktay Selim KARACA/Mehmet ÖZDEMİR

EĞİTİM

Fatih Mehmet CİĞERCİ/Mehmet GÜLTEKİN

ÇEVRE VE KENT POLİTİKALARI

Hakan OLGUN

EKO-TURİZM

Sultan Ece ALTINOK ÇALIŞKAN

BİLİM HAKEM KURULU

ALPER YILMAZ	Adnan Menderes Üniversitesi
ALİ AYATA	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
ALİ YURDAKUL	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
ATIL TAŞER	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
AYKUT EKİNCİ	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
BUKET BORA SEMİZ	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
CEMALETTİN HATİPOĞLU	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
FATİH MEHMET CİĞERCİ	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
FİLİZ EKİNCİ	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
HAKAN ÇELİK	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
HÜSEYİN SADOĞLU	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
HÜSEYİN TEZER	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
MEHMET ALİ PAYLAN	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
MEHMET HABERLİ	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
MEHMET ÖZDEMİR	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
MEHPARE TOKAY ARGAN	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
MERAL EROL FİDAN	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
MEVLÜDİYE ŞİMŞEK	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
MURAT ERCAN	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
MUSTAFA ARI	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi

MUSTAFA BAŞ	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
PINAR CANKARA	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
RIFAT YILMAZ	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
SELMA ÇETİNKAYA	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
SEVGİ GÖNÜLLÜOĞLU	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
ŞEMSETTİN ULUSAL	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
ŞERİFE SUBAŞI	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
TARIK SEMİZ	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
TOLGA TORUN	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
YAVUZ CANKARA	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
YUSUF ZİYA BÖLÜKBAŞI	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
ELİF KUTAY KARAÇOR	Düzce Üniversitesi
YAŞAR SELMAN GÜLTEKİN	Düzce Üniversitesi
ALİ SELÇUK	Erciyes Üniversitesi
AYLİN ALBAYRAK SARI	Hacettepe Üniversitesi
MİNE CANAN DURMUŞOĞLU	Hacettepe Üniversitesi
NİHAN AKKOCAOĞLU ÇAYIR	Hacettepe Üniversitesi
PINAR ÖZDEMİR ŞİMŞEK	Hacettepe Üniversitesi
KAZIM MERT	Sakarya Üniversitesi
MUSTAFA YILDIRIM	Sakarya Üniversitesi
REMZİ ALTUNIŞIK	Sakarya Üniversitesi
SEMİH OKUTAN	Sakarya Üniversitesi
SEVGİ DÖNMEZ MAÇ	Sakarya Üniversitesi
SİNAN ESEN	Sakarya Üniversitesi
ŞULE AYDIN TURAN	Sakarya Üniversitesi
UMUT SANEM ÇİTÇİ	Sakarya Üniversitesi
ELİF YÜCEL	Uludağ Üniversitesi
MEHLİKA SARAÇ	Uludağ Üniversitesi
YASEMİN ERTAN	Uludağ Üniversitesi
CÜNEYT KOYUNCU	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
DAVİT W.STWARD	Loyola Marymount Üniversty
DENNİS QUINN	George Town University
HALİM DEMİRYÜREK	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
TANER BİLGİN	Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi
KÖKSAL ŞAHİN	Sakarya Üniversitesi
MEHMET SEYFETTİN EROL	Gazi Üniversitesi
RECAİ COSKUN	Sakarya Üniversitesi
GİRAY SAYNUR DERMAN	Sakarya Üniversitesi
METİN AKSOY	Selçuk Üniversitesi

Evrensel Değerlerin Toplum Eğitimindeki Yeri Ve Hz. Muhammed'in Eğitimciliği

Mustafa BAŞ*

ÖZET

Din, insanlık var olduğu günden beri var olan ve insanlık var olduğu müddetçe de varlığını devam ettirecek bir olgudur. Tarihi araştırmalar ne kadar derinleştirilir ve gerilere götürülürse götürülsün dinsiz bir toplum varlığına rastlanmamaktadır. Dini ilkeler ve koyduğu kurallar incelendiğinde her dinin kendi içerisinde iyi toplum ve iyi insan yetiştirmeyi amaçladığı görülmektedir. Vahye dayalı olan ve olmayan bütün dinlerde, insanların ortak kabul edebileceği değerler bulunmaktadır. Bu ortak değerler, her dinin mensuplarının toplumsal yapısının korunmasına, fertler arasındaki ilişkilerin ve sosyal hayatın düzenli yürütülmesine katkı sağlamaktadır. Bu değerler, hayatta geçirilme süreci ile toplumun eğitilmesinde bir araç olarak kullanılmaktadır. Hz. Adem'den Hz. Muhammed'e kadar gönderilen peygamberlerin hepsinin tebliğ ettiği dinlerin ortak amacı da bu evrensel değerlerin hayata geçirilmesidir. Aklın, dinin, malın, nefsin ve soyun korunmasını esas alan bu değerler, hayata geçirilirken toplum eğitilerek birbirinin hakkına saygı gösteren insan topluluğu haline dönüşmektedir.

Bu evrensel değerler manzumesinin hayata geçirilmesinin canlı örneklerinden biri de Hz. Muhammed'dir. "Nitekim, Biz size, ayetlerimizi okuyacak, sizi her kötülükten arındıracak, size kitabı ve hikmeti öğretecek ve bilmediklerinizi bildirecek aranızdan, bir Peygamber gönderdik." (Bakara, 2/151) ayeti ile görevleri belirlenen Hz. Muhammed, gönderiliş amacına uygun olarak ahlaki yaşantısı, davranışları, ibadeti, konuşması, ikili ilişkileri ile mükemmel bir rehber ve güvenilir örnek olarak toplumunu eğitmiştir. O, yapmış olduğu 23 yıllık tebliğ mücadelesinde insanları bedevi hayattan medeni bir hayata geçişini sağlamış, kendi öz çocuklarını diri olarak toprağa gömen insanlardan, örnek alınacak insanlar yetiştirmiştir. Onun gerek tebliği, gerek tebliğ esnasında kullandığı metotlar hem bireysel, hem de toplumsal eğitimde kullanılacak önemli metotlardır. Bu metotların hayata geçirilmesi toplumsal birlik ve beraberliğe katkı sağlayacağı gibi ferdi olgunluk ve gelişime de ışık tutacaktır.

Anahtar Kelimeler: Din, Evrensel Değerler, Peygamberler, Kur'an, Hz. Muhammed, Toplum, Eğitim, Ahlak

Universal Values At Education Of Society And Prophet Muhammad's Pedagogy

ABSTRACT

Religion is a phenomenon that has existed ever since the presence of humans and will continue to exist as humanity remains. No matter how deep and ancient the history would be searched, there won't be a single trace of a society without religion. When the principles and the rules set by religion are examined, it is seen that each religion tries to build up a good community and decent people within itself. Whether based on revelation or not, religions encompass values that all of humanity can embrace. These mutual values contribute to preservation of each religion's social structure, maintain healthy relations between individuals and keep the social life in order. These values are used as instruments to educate society during the process of implementation. Ever since Adam and up until Prophet Muhammed, all the religions possessed a common intention of carrying out these universal values. Practicing these values which are based on intellect, religion, property, the conservation of soul and ancestry, educate individuals and form a society that respects each other's rights. An example of the implementation of these universal values is Prophet Muhammed. "Just as We have sent among you a messenger from yourselves reciting to you Our verses and purifying you and teaching you the Book and wisdom and teaching you that which you did not know." (Baqarah, 2:151)

Prophet Muhammed, whose duties were outlined in this verse led a life suited for the purpose which he was sent for. His ethics, actions, worship, dictation and bilateral relations showed him to be an excellent leader and a trustworthy example to educate society. During his 23 years of dawah, he succeeded the transition from a Bedouin society to a civilized one and made exemplary individuals who used to bury their kids alive. His dawah and methods he are important techniques which can be used when educating both individuals and society as a whole. Pursuing these methods will help form a unity and inclusion in society and will evoke personal maturity and development.

Key Words: Religion, Common Values, Prophets, Quran, Muhammad (sas), Society, Education, Ethic

---

* Doç. Dr., Bilecik Şeyh Edebali Üni. İslami İlimler Fakültesi Öğretim Üyesi

1. Giriş

Din, insanlık var olduğu günden beri var olan ve insanlık var olduğu müddetçe de varlığını devam ettirecek bir olgudur. Tarihi araştırmalar ne kadar derinleştirilirse ve gerilere götürülürse götürülsün dinsiz bir toplumun varlığına rastlanmamaktadır. Elmalılı dini, ayırıcı özelliği ile akıl sahibi insanları kendi tercihleriyle bizzat hayırlı olan şeylere götüren ilahi bir kanun¹ olarak açıklamaktadır. İslam Alimleri, dinlerin kökeninin Hz. Adem ile başlayan ve kainatın yaratıcısı bir Allah'a inanma temeline dayanan Tevhid olduğunu belirtmekte, zaman içerisinde insanların bu anlayıştan saparak, kendi oluşturdukları bir takım değerlere ve yaptıkları cisimlere tapmaya başladıklarını ve kendilerini yaratan Allah'ı (cc) unuttuklarını ileri sürmektedirler.² Bu iddialarına da, gerek ilkel, gerekse de vahye dayalı dinlerde ortak olarak görülen ahlaki değerlerin varlığını delil olarak göstermektedirler.

Gönderilen vahiylerin kalıntıları olan bu değerler, inanan ve inanmayan bütün insanların, kendilerine has farklılıkları ile yaşayabilecekleri ve varlıklarını barış içerisinde devam ettirmesine vesile olabilecek önemli değerlerdir. Ancak tarihte cereyan eden olaylar ve savaşlara bakıldığında bu ortak değerlere rağmen toplumsal huzurun kaynağı olan dinin, insanlar arasında kavga, nefret, çekişme ve savaşlara bir araç olarak kullanıldığı görülmektedir. Oysa bütün dinler, bu değerlerle toplumları eğiterek iyi insanı yetiştirmeyi, iyi toplum oluşturmayı hedeflemekte, her fert için değerli olan aklın, canın, malın, soyun, dinin korunmasını amaçlamaktadır.

2. Evrensel Değerlerin Toplum Eğitiminde Yeri

Dinlerde ortak olan evrensel değerler, aynı zamanda insanların birbirine olan ahlak davranışlarının nasıl olmasını öğütlemektedir. Temizlik, doğruluk, yalan konuşmamak, çalmamak, öldürmemek, anaya babaya iyi davranmak, zina etmemek, adaletli olmak, emanete riayet etmek gibi sayısını daha da artırabileceğimiz davranışlar insanın çevresine karşı yerine getirme durumunda olduğu ahlaki ilkelerdir. Bu ilkeler her insanın uyması gerekli olan temel esaslar olarak sağlıklı bir toplum oluşturma amacını hedeflemekte, yukarıda sayılan beş temel esasın korunmasını amaçlamaktadır. İlahi dinlerin kitaplarında bu ilkelerle ilgili beyanlar bulunduğu gibi, diğer dini inanışların yazılı metinlerinde ve sözlü geleneklerinde de bu ilkelerin vurgulandığı ve hayata geçirilmesinin emredildiği görülmektedir.

Bu ilkeler esasında değişik dini gelenek ve kültürlere mensup kişilerin bu farklılıklarını koruyarak bir arada barış içinde yaşamaları için gerekli olan asgari ortak değerler, kurallar ve davranışları içeren ahlâkî kurallardır. Bu kurallar, toplum fertlerine çocukluğundan itibaren aile hayatında gerek sözlü, gerek davranış ile verilerek yaratılışında var olan iyi yanların gün yüzüne çıkmasını sağlar.³

İnsan sosyal bir varlık olarak birlikte yaşadığı insanlarla ilişkiler kurmak zorundadır. Bu ilişkilerin temelini de, karşılıklı hak ve görevlerin yerine getirilmesi oluşturur. İnsanların haklarını elinden almak, bu ilişkilerin ve toplum dokusunun bozulmasına neden olur. Her insan, yaşama, mal, mülk edinme, düşünme, soyunu sürdürme gibi temel haklara sahip olarak doğar. Tarihin her döneminde dinler ve toplumların yasaları tarafından bu gibi dokunulmaz kabul edilen değerler korunmuştur. Bu temel haklara zarar verecek bütün davranışlar hemen her inanç tarafından ret edilmiştir. Bu hakların korunmasına yönelik yasaklar konulmuştur. Hiçbir kimse öldürme, çalma, yalancı şahitlik yapma gibi başkalarına zarar verecek

¹ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul Eser Yay. 1979, s. 1/83

² Bkz. Günay Tümer-Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, Ankara Ocak Yay. 1997, s. 6

³ Bkz. Şemsettin Ulusal, "Din Eğitiminde ebeveyn ve Çocuğun Hak ve Özgürlüğü: Hukuki Bir Tahli" Diyanet İlimi Dergi, Cilt.48, Sayı 1, Ocak-Mart, s.73

davranışlarda bulunma hakkına sahip değildir. Bu ilke, Hz. Muhammed'in bir hadisinde "Müslüman, dilinden ve elinden insanların emin olduğu kimsedir. Mü'min de, insanların can ve mallarında kendisine güvendiği kimsedir."⁴ şeklinde ifade edilmiştir.

Canlılar için en temel haklardan biri yaşama hakkıdır. Yaşama hakkı olmadan diğer hakların varlığının bir anlamı yoktur. Öldürmeme prensibi, Hz Adem'den itibaren bütün dinlerin en temel esaslarından biri olmuştur. Öldürmeme, Hint kökenli Cayinist ve Budist öğretilerde Ahimsa olarak isimlendirilen temel prensiplerin içerisinde yer almakta, Hinduistlerde de ahlâkî esaslar arasında sayılmaktadır.⁵ Türk töresince de öldürme ağır bir şekilde cezalandırılmaktadır.⁶ Yahudilikte On Emir'de 'Katletmeyeceksin'⁷ şeklinde geçmekte, bu dinin kutsal metinlerinde insan öldürmenin çok kötü bir davranış olduğu vurgulanmaktadır. Hıristiyanlığın kutsal metinlerinde de bu prensip yer almakta, "İşitiniz ki eski zaman adamlarına denildi: "Katletmeyeceksin" ve kim katlederse hükme müstehak olacaktır...."⁸ denilmektedir. İslâm'da, bütün canlıların yaşama hakkı güvence altına alınmakta, cana kıymanın büyük bir günah olduğu, haksız yere bir can kıyanın bütün insanları öldürmüş gibi olacağı vurgulanmaktadır.⁹ Haksız yere cana kıymanın büyük günah günahlardan olduğu zikredilmekte,¹⁰ savaşa katılmayan kadın, çocuk ve yaşlıların öldürülmesi yasaklanmaktadır.¹¹

Mülk edinme hakkı da, yaşama gibi insanın temel haklarından biri olarak bütün dinlerin korunmasına yönelik önlemler aldığı görülmektedir. Mal ve mülkiyet hakkına karşı yapılan temel suçlardan biri kabul edilen hırsızlık yasaklanmaktadır. Hint kökenli dinlerde de çalmamak ilkesi yine Ahimsa Prensipleri'nin ana esaslarından biri olarak görülmektedir.¹² Türk töresinde de bu hususta sert cezai müeyyideler bulunmaktadır.¹³ On Emrin bir diğer ilkesi çalmamaktır.¹⁴ Çıkış kitabının 22. Babından itibaren hırsızlık yapan kişi hakkında uygulanması gerekli cezalar yer almaktadır. İnciller, hırsızlığı insanın içinden çıkan ve insanı kirleten bir eylem olarak belirtilmekte,¹⁵ Pavlus'un Mektuplarında; "Artık hırsızlık yapan, hırsızlık yapmasın"¹⁶ denilerek yasak olduğu vurgulanmaktadır. İslam, başkasının malına el uzatmayı kul hakkı olarak görmekte, bunu ihlal eden davranışların da Allah tarafından affedilmeyeceğini belirtmektedir. korunması için, insanların birbirinin mallarını aralarında haksız yollarla el değiştirmelerini haram kılmakta,¹⁷ bu hakkın korunması için temel ilkeler koyarak hırsızlığı da yasaklamaktadır.¹⁸

Dinler, insanlara doğru olmayı emretmekte başkasının hakkını ihlal eden yalan ve yalancı şahitliği yasaklamaktadır. İnsanın içi ile dışının, özü ile sözünün bir olması hali olan doğruluğu temel bir ahlâki ilke olarak benimsemektedir. Budizm'de "Sekiz Dilimli Yol" olarak bilinen prensipler doğruluk üzerine bina edilmektedir. Konfüçyüsçülükte doğruluk ve

⁴ A.Himmet Berki, *250 Hadis Tercüme ve İzahı*, Ankara DİB Yay. 1980, s.83

⁵ Bkz. Tümer-Küçük, g.e. s.110, 196.

⁶ Bkz. Mustafa Baş, *Göktürkler Orhun Abideleri ve Göktürklerin Dini*, Ankara TMMB Yay. T.Y. s. 55

⁷ *Kutsal Kitap*, İstanbul Kitab-ı Mukaddes Şrk. 2002, Çıkış, XX/13; Tesniye V/17

⁸ Matta, V/21-22

⁹ HalilAltuntaş- Muzaffer Şahin, *Kur'an-ı Kerim Meali*, Ankara DİB Yay. 2010, Maide, 32

¹⁰ Bkz. Mansur Ali Nasıf, *Et-Tac I-V*, İstanbul Pamuk Yay. T.Y, s.III/3-7

¹¹ Bkz. Mehmet Sofuoğlu, *Sahihi-i Müslim ve Tercümesi I-VIII*, İstanbul Sönmez Neş. 1969, s.V/360-361

¹² Bkz. Tümer-Küçük, g.e. s.110, 196.

¹³ Bkz. Baş, g.e. 55

¹⁴ Bkz. Çıkış, XX/15; Tesniye V/19

¹⁵ Bkz. Markos VII/21

¹⁶ Efesoslulara Mektup, IV/28

¹⁷ Bkz. Bakara, 188.

¹⁸ Bkz. Maide, 38.

samimiyet, dinin temeli olan beş erdem in içinde sayılmaktadır.¹⁹ Yahudilikte önemli ahlâkî ilkelerden biri olarak dinin temelinde yer almakta, insanların vermiş oldukları söze bağlı kalmaları emredilirken, yalancı şahitlik yasaklanmaktadır.²⁰ Mezmurlar, “Tanrı’nın iyi ve doğru olduğunu, günahkârlara doğru yolu öğrettiğini, adaletle yol gösterdiğini” bildirmekte,²¹ doğrulukla bağdaşmayan her davranış yasaklanmaktadır.²² Hıristiyanlık’ta da doğruluk yine en önemli erdemlerden biri olarak ortaya çıkmakta,²³ iman etmek ile doğruluk arasındaki yakın ilişkiye dikkat çekilmekte,²⁴ insanların hem düşüncelerinde, hem de davranışlarında doğru olmaları emredilmektedir.²⁵ Kur’an, “...Emrolunduğun gibi dosdoğru ol...”²⁶ ayeti ile doğru olmayı vurgulamakta, doğru olanlar övülmekte, doğruluk göstergesi olan ölçü ve tartıya hile karıştırmama, işin hakkını vererek yapma, helâl yollardan kazanma, insanların güvenini boşa çıkarmama, başkalarını kandırmama gibi davranışlar öğütlenmektedir.²⁷

Doğru sözün aksi olan yalan ve yalancı şahitlikte dinlerin karşı olduğu bir ilke olarak kutsal metinlerde yer almaktadır. On Emir’ de “Ve komşuna karşı yalan şahadet etmeyeceksin.”²⁸ hükmü yer almakta, kutsal metinlerde yalan şahitlik yapana başkasına yapmayı düşündüğünün yapılması istenmektedir.²⁹ İncillerde de; “Yalan yere ant etmeyeceksin ...”³⁰, “Hükmetmeyin ki hükümlenmeyasınız. Çünkü ne hükümle hükmederseniz, onunla hükümlenacaksınız.”³¹ denilerek yalan yere yemin etmenin sorumluluğu belirtilmektedir. İslâm, adaleti her şeyin temelini alarak çiğnenmesine sebep olan yalancı şahitliği de kesin bir dille yasaklamaktadır.³² Yalan uyduranların Allah’ın ayetlerine inanmayanlar olduğu belirtilerek³³ yalan yere yemin ederek bir haksızlığa neden olma büyük günahlardan biri olarak kabul edilmektedir.³⁴

Ahlaki bir erdem olarak bütün inanışlar, inananlarına kendilerine nasıl davranılmasını istiyorlarsa, başkalarına da öyle davranmalarını emretmektedir. Hz. Muhammed’in; “sizden biriniz kendisi için istediğini kardeşi için de istemedikçe (gerçek) mümin olamaz”³⁵ ilkesi, Konfüçyüs’de; “Kendine yapılmasını istemediğin şeyi, sen de başkalarına yapma”, Yahudi metinlerinde; “Başkalarının sana yapmasını istemediğin şeyi, sen de onlara yapma”, İncillerde; “Diğer insanların size yapmalarını istediğiniz şeyi, siz de aynıyla onlara yapın”, Jainist metinlerinde; “İnsan dünyevi şeylere meyilli olmamalı ve kendisine nasıl davranılmasını istiyorsa bütün yaratıklara öyle davranmalıdır”, Budist metinlerinde; “Benim için rahat ve sevindirici olmayan bir durum, onun için de olmamalı; benim için rahat ve sevindirici olmayan bir duruma, bir başkasını nasıl zorlarım”, Hindu metinlerinde; “Bir kişi

¹⁹ Bkz. Tümer-Küçük, g.e. s.185-186.

²⁰ Bkz. Çıkış XX/16 ; Tesniye:V/20; VIII/17

²¹ Mezmurlar, XXV/8-9

²² Bkz. Çıkış, XXII/14-15.

²³ Bkz. Matta, V/6, 10

²⁴ Bkz. Galatyalılara Mektup, III/11.

²⁵ Bkz. Yuhanna, IV/23-24

²⁶ Hud Suresi; 112.Ayet.

²⁷ Bkz. İsra 22-39; Ahkaf, 13, Fussilet, 30

²⁸ Çıkış, XX/16; Tesniye, V/20

²⁹ Bkz. Tesniye, XIX/16-19

³⁰ Matta, V/33-34

³¹ Matta, VII/1-2.

³² Bkz. Nisa, 135; Furkan, 72.

³³ Bkz. Nahl, 105.

³⁴ Bkz. Berki, g.e. s. 69.

³⁵ Muhammed b. İsmail el-Buhari, *El Cami’us Sahih I-IV*, Mısır Mustafa Bab’ı Halebi, T.Y. s. I/9

kendisi için rahatsızlık verici bir şeyi, bir başkası için yapmamalıdır, işte ahlak budur" şeklinde yer almaktadır.³⁶

Bu ahlaki erdem temel alınarak evrensel değerler diyebileceğimiz malın, canın, neslin, aklın ve dinin korunmasına yönelik evrensel ahlaki kurallar hayata geçirilerek toplumlar bunlar doğrultusunda eğitildiğinde dünya da barış ve huzur hakim olacaktır.

3. Hz. Muhammed'in Eğitimciliği

Bu evrensel ilkeleri, kendileri yaşayarak toplumlarını bu doğrultuda eğitmeye çalışanlar peygamberler olmuşlardır. Hz. Adem'den başlayarak insanlık tarihi boyunca gönderilen bütün Peygamberler, Allah'tan aldıkları bilgilerle insanlığı eğiterek doğruya ve güzele yönlendirmişlerdir. Bu kutsal eğitim halkalarının sonuncusu, Hz. Muhammed olmuştur. Ona ilk vahiy "oku" hükmü ile başlamış, bilgi ve eğitim Kur'an ayetlerinde sık yer almıştır. Onun eğitimciliği; "...size kitabı ve hikmeti öğretecek ve bilmediklerinizi bildirecek aranızdan, bir Peygamber gönderdik."³⁷ ayetiyle vurgulanmıştır.

İyi bir eğitimci, eğittiği kişilere her konuda iyi örnek olduğunda verdiği eğitiminden fayda sağlar. Kendi yapmadığı davranışları, başkasından isteyen bir eğitimcinin kitleler üzerinde ciddi etkisi olmaz. Hz. Muhammed yaşayarak ve yaşatarak verdiği eğitimle, hak-hukuk tanımayan, insani özellikleri kaybolmuş, yonttukları taş-ağaç parçalarını ilahlaştıran, kendi öz çocuklarını diri diri mezara gömecek kadar kalpleri kararmış bulunan insanlardan, bütün insanlığın örnek alabileceği bir toplum oluşturmuştur.

Onun eğitimciliği güzel öğüt ve hikmet temelinde, insanlara asla sert ve kaba davranışlar sergilemeyen, zorlaştırmayan, korkutmayan, aksine; müjdeleyen ve kolaylaştıran bir üslup içermektedir. Kur'an, onun eğitim prensiplerini insanlara katı kalpli değil, yumuşak bir üslupla, affedici ve istişareyi esas alma üzerine olduğunu vurgulamakta,³⁸ davette ve öğretimde hikmet, güzel öğüt ile en iyi mücadele yollarını kullanmasını öğütlemekte,³⁹ eğitimciliğinin zorbalık üzerine değil sadece ikna edici anlatım ile olması gerektiğini emretmektedir.⁴⁰ O, vali gönderirken bu ölçüler içinde onlara, insanlara tatlılıkla ve müjde ile davette bulunmalarını, nefretten kaçınmalarını, kolaylaştırarak, zorlaştırmamalarını, uyumlu olmalarını emretmiştir.⁴¹

Eğitim faaliyetlerinde Mekke'de Dar'ül- Erkam'ın, Medine ise Suffe'nin büyük önemi vardır. Özellikle Suffe'ye gelen sahabeler, burada kalarak, ilim tahsili ile meşgul olmuşlar, Onu dinleyerek, vahyolan ayetleri kayda geçirmişler ve söylenen hadisleri ezberleyerek eğitim ve öğretim ile meşgul olmuşlardır. O, Suffe ehlinin eğitimi ile bizzat ilgilenerken, Kur'an ve yazıyı öğretmek üzere görevlendirmeler yapmıştır. İlim ve eğitimle meşgul olanların gıpta edilmeye değer iki kişiden biri olduğunu,⁴² ilim tahsili için yola düşenlerin Allah'ın onun cennete giden yolunu kolaylaştıracağını⁴³ vurgulamıştır.

Bilginin şekline, yerine bakılmaksızın alınmasını tavsiye etmiş, "İlim çinde bile olsa alınız", "İlim Mü'minin yitik malıdır, onu nerede bulursa alır" buyurmuş, yabancı dillerin öğrenilmesini de teşvik etmiştir. Zeyd b. Sâbit Onun yönlendirmesi ile İbrânîce ve Süryânîce öğrenmiştir.⁴⁴ Eğitimde kadın-erkek ayırımı gözetmemiş, gerek kendisi, gerek annelerimiz-

³⁶ Bkz. <http://eskidergi.cumhuriyet.edu.tr/makale/212.pdf> 22.05.2016

³⁷ Bakara, 2/151

³⁸ Bkz. Ali-İmran, 3/159

³⁹ Bkz. Nahl, 16/125

⁴⁰ Bkz. Gaşiye 88/21-22

⁴¹ Bkz. Sofuoğlu, g.e. s.V/253,

⁴² Bkz. Buhari, g.e. II/115

⁴³ Bkz. Sofuoğlu, g.e. s.VIII/186

⁴⁴ Bkz. Ebu Dâvud Süleyman b.El-Eşas Es-Sicistani, *Sünen I-IV*, Kahire Dar'ür-Reyyan, 1988, İlim 3645,

eşleri aracılığı ile erkeklerin yanı sıra kadınların eğitimiyle de ilgilenmiştir. Mescitte arka saflar kadınlara ayrılmış, yapılan ilmi toplantılara kadınlar buradan gerek dinleyici, gerekse katılımcı olarak iştirak etmişlerdir. Kullandığı metotlar ile bilgi aktarırken uyguladığı yöntemler, zaman içinde İslam Âlimleri tarafından bir ışık, bir kılavuz olarak takip edilmiştir.

O, Eğittiği kimseleri bıktırmamış, usandırmamıştır. Enes b. Mâlik Onun ne lüzumundan fazla konuştuğunu, ne de lânet ettiğini⁴⁵ belirterek eğitimdeki yüce meziyetini ortaya koymuştur. Yine o; “Nebi (s.a.s)’e on sene hizmet ettim. Bir kere bana (canı sıkılıp da) “Öf” demedi, niçin böyle yaptın da demedi, böyle yapsaydın da demedi”⁴⁶ rivayetiyle eğitimci olarak onun sabrına işaret etmiştir. Mesajının insanlara, içinde bulunduğu konum ve algılayış yeteneklerinin dikkate alınarak zamana yayılarak tedrici olarak ulaştırılmasını öğütlemiştir. Muaz b. Cebel’i Yemen’e gönderirken bu hususlara dikkat etmesini öğütlemiş, zor kullanmaksızın yumuşak bir üslupla tebliğde bulunmasını, mallarının kıymetlilerini almamasını, zulmetmemesini, mazlumun bedduası ile Allah arasında perde olmadığını bildirmiştir.⁴⁷ Bilginin aktarılması esnasında da muhatabın yaşı, kapasitesi, bilgi ve kültür seviyesinin göz önüne alınmasını “İnsanlara akılları miktarınca konuşun” hadisi ile vurgulamış, eğitim seviyesi yeterli olmayan gruplara hitap ederken de verdiği mesajın daha iyi anlaşılabilmesi için sonucu söylemiş, aldığı tepki üzerine asıl mesaja vurgu yapmıştır.⁴⁸

O (s.a.s), muhatabını dinleyen, bilgi aktarırken onlara değer veren ve küçümsemeyen bir tutum izlemiştir. Dınam b. Sa’lebe hadisi bunu en net bir şekilde ortaya koymaktadır. Kendisine sıradan bir insan gibi davranarak sanki peygamberliğini sorgularcasına sorular soran Dınam b. Salebe’ye yumuşak bir üslupla cevap vererek gönlünde iman aydınlığının oluşmasını sağlamıştır.⁴⁹ “Benim nasıl namaz kıldığımı gördüyseniz, siz de öyle namaz kılın.” , “Hac görevlerinizi beni takip ederek yapın” hadislerinde olduğu gibi, öğrettiği konular pratik hayata ve uygulamaya yönelik ise öğretmek istediğini önce kendisi uygulamış, uygulamayı bizzat göstererek öğretmiştir.

Zaman zamanda Veda Hutbesinde olduğu gibi ortaya soru atarak dikkatleri kendi üzerine toplamış, vermek istediği mesajın kitlelere net ulaşmasını sağlamıştır. Resûlullâh (s.a.s) (Veda Haccında) devesi üzerinde oturdu... “Bu gün hangi gündür?” diye sordu. Sustuk, o derecede ki başka bir isim söyleyecek sandık. “Kurban günü değil mi?” buyurdu. “Evet.” dedik. Sonra: “Bu ay hangi aydır?” diye sordu. Yine sustuk... “Zilhicce değil mi?” buyurdu. “Evet.” dedik. (Sonra): “Bu hangi şehirdir?” diye sordu. Yine sustuk... “Mekke değil mi?” buyurdu. “Evet.” dedik. (Bunun üzerine) buyurdu ki “Kanlarınız, mallarınız, ırzlarınız bu şehir içinde, bu ayda bu günün hürmeti kadar birbirinize haramdır. Burada bulunanlar, bulunmayanlara (bunu) tebliğ etsin...”⁵⁰

Bazen de anlatacağı konuyu örnekler ve benzetmelerle anlatmış, mesajın bilgi birikimi az olan toplumun aklına iyice yerleşmesini sağlamıştır. “Şüphesiz Şeytan, insanın kurdudur. Tıpkı, sürüden ayrılan, ıssız bir köşede yalnız kalan koyunu kapıp avlayan kurt gibi. Binaenaleyh siz, ayrılıktan ve ihtilaftan sakının. Cemaatten, toplumdan ve mescitten

⁴⁵ Buhari, g.e. s.VIII/16

⁴⁶ Buhari, g.e., s.VIII/17

⁴⁷ Bkz. Sofuoğlu, g.e. s. I/81

⁴⁸ Bir bayram konuşmasında kadınların ziynet eşyalarının zekâtlarını vermelerini anlatırken olaya sonuç cümlesi ile başlamış, kendisine sonuç ile ilgili olarak verilen tepki üzerine de, bu sonuca götüren eylemin sebeplerini zikrederek mesajın doğru anlaşılmasını sağlamıştır. Bkz. (Buhari, g.e. I/73)

⁴⁹ Bkz. Buhârî, g.e. s.I/21; Müslim, İman 10

⁵⁰ Ahmet Naim–Kamil Miras, *Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercümesi*, Ankara DİB Yay. 1980, s.X/402-403

ayrılmamaya bakın.”⁵¹ hadisinde de ayrılık ve ihtilafın topluma verecek olduğu zararı, cemaatten kopmanın da insanı götüreceği olduğu neticeleri bir benzetme ile ortaya koymuştur. Şüpheli şeylere yaklaşmayı da sürüsünü (başkasına ait) bir koruluğun etrafında otlatan çobana benzetererek Allah’ın korusunun haram kıldıkları⁵² olduğunu vurgulayarak sakınmayı öğütlemiştir.

O, toplumunu eğitirken soru sormaya teşvik etmiş, ikna edici bir şekilde onları cevaplamıştır. Zaman zaman da soru ve problemlerin çözümünü sahabilere bırakmış, onların yaptıkları veya verdikleri cevabın doğruluğunu tasdik ederek kişisel güvenlerinin gelişimine katkı sağlamıştır. Onların kendi kanaatleri ile görüşlerini açıkça ortaya koymalarına imkan sağlamış, istişarelerde bulunmuş, zaman zaman yaptığı istişareler neticesinde kararlarını değiştirmiştir. Bedir Savaşında ordugahını değiştirmiş, Uhut Harbinde şehir savunması istemesine rağmen şehir dışında savaş kararına uymuştur. Bu tavırları ile de onlara değer verdiğini hissettirmiştir. Muaz b. Cebel’in Yemen’e giderken Kur’an ve Sünnette bulunmayan hükümlerde kendi görüşümle içtihat ederim demesi üzerine bu tutumunu överek⁵³ kişilerin kendi bilgi ve kanaatlerini kullanmalarını vurgulamıştır.

O kendisine sorulan soruları, şahsın durumuna, zaaflarına veya topluma vermek istediği mesajlara öncelik vererek cevaplandırmıştır. Bir eğitimci olarak muhatabın veya sorunun sorulduğu ortamda bulunanların sosyal ve psikolojik konumuna göre hangi olguyu öne çıkarmak, toplumun veya kişilerin hangi eksikliğini gidermek istemişse önceliği ona vermiştir.⁵⁴ İman ve din ile ilişkilendirilen sorulara cevaplarla, “temizlik imandandır”, “haya imandandır”, “doğruluk imandandır”, “vatan sevgisi imandandır” gibi hadislere cevaplarında da soru soranların durumu, imanları ile ilişkilendirilerek eksikliklerinin giderilmesi amaçlanmıştır.

Bazen de karşısındakini kırmadan ikna metodunu kullanmış, vermek istediği cevabı diyalogla muhatabına söyleyerek ikna etmiştir. Kureyş kabilesinden zina yapmak için izin isteyen bir gence “Söyle bakalım, bir başkasının senin annenle zina etmesini ister misin?” diye sormuş, gencin asla istemem cevabı üzerine “Zaten hiç kimse annesine böyle bir şey yapılmasını istemez.” buyurarak, sorgulamasını kız, kız kardeşi, halası ve teyzesiyle zina edilmesine razı olup olmayacağı şeklinde sürdürmüş, gence zina edeceği kimsenin bir başkasının annesi, kız ve ya kız kardeşi olduğunu söyleyerek günahı vazgeçmesini yumuşak bir üslupla sağlamış, “Allah’ım, bunun günahını affet, kalbini temizle ve uzuvlarını günahıtan koru”⁵⁵ diyerek gence dua etmiştir.

---

⁵¹ Ahmet b. Hanbel, *Müsned*, Beyrut Dar’ül Kalem, 2013, s.V/232-233

⁵² Bkz. Sofuoğlu, g.e. s.V/123

⁵³ Bkz. Ebu Dâvud, Akdiye, 3592-3593

⁵⁴ Hangi amelin daha makbul olduğu gibi sorulara “İnsanlara yedirmen ve tanıdığına, tanımadığına selâm vermendir.” (İbrahim Canan, *Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, İstanbul Akçağ-Zaman Yay. T.Y, s. II/250) gibi cevaplarla, “Allâh’a ve Resûlüne îmân.”, “Vaktinde (kılınan) namaz.” (Sofuoğlu, g.e. s. I/135), “Canı ve malıyla Allah yolunda cenk etmek” (Naim-Miras, g.e. s.VIII/254) gibi amelleri öncelikli zikrederek muhatabının eksik yanını tamamlamasını hedeflemiştir.

⁵⁵ Hanbel, g.e. s. IV/256-257

5. Sonuç

Hz. Muhammed eğitimciliğinde evrensel değerler olarak hemen her inanışta görebileceğimiz İslam'ın temel ahlaki kurallarını hem yaşayarak, hem de yaşatarak toplumunu eğitmiştir. Onun eğitimciliğinin ana hedefi, iyi ve örnek alınacak insanlar yetiştirmek, bu vesile ile insanlığa da örnek olacak toplumu oluşturmak olmuştur. Kur'an bu olguyu "Siz, insanların iyiliği için ortaya çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz; iyiliği emreder; kötülükten meneder ve Allah'a inanırsınız..."⁵⁶ ayeti ile vurgulamıştır. Hz. Peygamber de bütün hayatı boyunca bu ayette zikredilen ideal toplumu oluşturmaya çalışmıştır.

Kaynakça

- Altuntaş, Halil-Şahin, Muzaffer (2010), *Kur'an-ı Kerim Meali*, Ankara DİB Yay.
- Berki, A. Himmet (1980), *250 Hadis Tercüme ve İzahı*, Ankara DİB Yay
- Buhari, Muhammed b.İsmail (T.Y.), *El Cami'us Sahih I-IV*, Mısır Bulak .
- Canan, İbrahim (T.Y.), *Kutub-i Sitte Tercüme ve Şerhi*, İstanbul Akçağ-Zaman Yay.
- Ebu Davut, Süleyman b.El Eşas Es Sicistani (1988), *Sünen I-IV*, Kahire, Dar'ür-Reyyan
- Hanbel, Ahmet b (2013), *Müsned I-IV*, Beyrut Dar'ul Kalem.
- *Kutsal Kitap* (2002), İstanbul Kitab-ı Mukaddes Şrk.
- Mansur, Ali Nasıf (T.Y.), *Et-Tac I-V*, İstanbul Pamuk Yay.
- Naim, Ahmet–Miras, Kamil (1980), *Sahih-i Buhari Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercümesi I-XII*, Ankara DİB Yay.
- Sofuoğlu Mehmet (1969), *Sahihi-i Müslim ve Tercümesi I-VIII*, İstanbul Sönmez Neş.
- Tümer, Günay-Küçük, Abdurrahman (1997), *Dinler Tarihi*, Ankara Ocak Yay.
- Yazır, M. Hamdi (1979), *Hak Dili Kur'an Dili I-IX*, İstanbul Eser Yay.
- Ulusal, Şemsettin, "Din Eğitiminde ebeveyn ve Çocuğun Hak ve Özgürlüğü: Hukuki Bir Tahli" Diyanet İlmî Dergi, Cilt.48, Sayı 1, Ocak-Mart, s.73
- <http://eskidergi.cumhuriyet.edu.tr/makale/212.pdf> 22.05.2016

---

⁵⁶ Ali İmran, 2/110